

Miquel de Moragas i Miquel Botella, Editors

Les Claus de **l'Èxit**

*Impactes socials, esportius,
econòmics i comunicatius de*
Barcelona '92

*Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport
Universitat Autònoma de Barcelona
Museu Olímpic de Lausana
Fundació Barcelona Olímpica*

Els autors

Josep Miquel Abad
Enric Truñó
Fidel Sust
Manuel Llanos
Lluís Millet
Miquel Botella
Ferran Pastor
Jordi López
Andreu Clapés
Josep Bertran
Miquel de Moragas
Joan Botella
Faustino Miguélez
Ferran Brunet
Fernand Landry
John MacAloon
Nancy Rivenburgh
Muriel Ladrón de Guevara
Pilar Carrasquer
Núria García
Xavier Còller
Daniel Romaní
Dolors Aparicio

Les Claus de l'Èxit.

Impactes socials, esportius,
econòmics i comunicatius de
Barcelona'92

Les Claus de l'Èxit.

Impactes socials, esportius, econòmics i comunicatius de Barcelona'92

Els continguts d'aquest llibre no podran ser reproduïts, ni totalment ni parcialment, sense el previ consentiment per escrit dels editors.

© Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport
Universitat Autònoma de Barcelona
Edifici B. 08193 Bellaterra (Barcelona, España)

© Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
Edifici A. 08193 Bellaterra (Barcelona, España)

Editors: Miquel de Moragas i Miquel Botella
Coordinació editorial: Miquel Gómez,
Esther Martí i Núria Garcia
Disseny de la coberta: Josep M.ª Trias (Quod)

Primera edició: juliol de 1995

Dipòsit legal: B. 30.733-1995
ISBN 84-490-0388-1
Composició: Víctor Igual, S. L.
Impressió: Duplex, S. A.
Enquadernació: Serveis Gràfics 106, S.L.
Printed in Spain - Impres a Espanya

Índex

Joan Antoni Samaranch <i>President del Comitè Olímpic Internacional</i>	7
--	---

Presentació

Pasqual Maragall <i>President del COOB'92</i> <i>Alcalde de Barcelona</i>	9
---	---

Introducció

Josep Miquel Abad <i>Conseller Delegat del COOB'92</i> «Balanz de les realitzacions del COOB'92»	11
--	----

Organització dels Jocs

Miquel Botella «Les claus de l'èxit dels Jocs»	18
---	----

Esports

Enric Truñó «Barcelona, ciutat de l'esport»	43
--	----

Manuel Llanos «Així va col·laborar el Comitè Olímpic Espanyol en l'èxit del '92»	57
--	----

Mitjans de comunicació

Miquel de Moragas / Nancy Rivenburgh / Núria Garcia «La imatge de Barcelona'92 a la televisió internacional»	76
---	----

Muriel Ladrón de Guevara / Xavier Còller / Daniel Romani «La imatge de Barcelona a la premsa internacional» .	98
---	----

Disseny

Miquel de Moragas «Disseny, logotip i mascota en la promoció i la identitat de Barcelona'92»	115
--	-----

Jocs Paralímpics Barcelona'92

Fernand Landry «Els Jocs Paralímpics i la integració social»	130
---	-----

Política

Joan Botella

- «Els Jocs Polítics. Actors i estratègies entorn
dels Jocs Olímpics de Barcelona 1992» 145

Societat

Faustino Miguélez / Pilar Carrasquer

- «La repercussió laboral dels Jocs Olímpics» 155

Andreu Clapés

- «Voluntaris Barcelona'92: la gran festa
de la participació» 171

John MacAloon

- «Barcelona'92: un punt de vista
des de l'antropologia cultural» 187

Urbanisme

Lluís Millet

- «Els Jocs de la Ciutat» 194

Economia

Ferran Brunet

- «Anàlisi econòmica dels Jocs Olímpics de
Barcelona'92: recursos, finançament i impactes» . . . 209

Tecnologia

Jordi López / Ferran Pastor

- «Barcelona'92: les estratègies de la tecnologia» . . . 244

Josep Bertran

- «La imatge de la tecnologia als Jocs Olímpics
de Barcelona'92» 260

Epíleg

Fidel Sust

*Director General d'Esports de la Generalitat
de Catalunya*

- «L'herència esportiva dels Jocs de Barcelona» . . . 267

Bibliografia sobre Barcelona'92

- Dolors Aparicio 272

Apèndix

Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport.

Càtedra Internacional d'Olimpisme.

- Fundació Barcelona Olímpica 282

SOCIETAT

LA REPERCUSSIÓ LABORAL DELS JOCS OLÍMPICS¹

FAUSTINO MIGUÉLEZ / PILAR CARRASQUER²

1. INTRODUCCIÓ

Barcelona i la seva àrea d'influència, com el conjunt d'Espanya, enceta un procés de forta recuperació econòmica a partir de 1986, procés que afecta principalment els serveis, la qual cosa, tot plegat, deriva dels següents tres ordres de factors.

En primer lloc la recuperació internacional i, dins d'ella, l'ingrés d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea, fet que condicionarà la recuperació espanyola de manera que aquesta es produirà sense deixar de ser dependent (Lope, Miguélez, Recio, Roca, 1993), com ja ho havia estat en el passat.

En segon lloc l'increment de la demanda interna, en particular en sectors com la construcció, comerç, hostaleria, serveis a les empreses i serveis personals.

En tercer lloc fenòmens específics, conjunturals però de gran envergadura econòmica, sobretot perquè han afectat la construcció i han revifat la iniciativa pública, com la preparació i desenvolupament dels Jocs Olímpics.

Ens ha interessat estudiar la repercussió del canvi econòmic sobre l'empresa i el treball. De fet, en aquest període ha disminuït la taxa d'atur a Barcelona i la seva àrea d'influència en 6 o 7 punts, tot i que la desocupació torna a incremen-

1. Aquest article és un resum d'un estudi realitzat per un equip d'investigadors del Grup d'Estudis Sociològics sobre *Treball i vida quotidiana* al voltant dels canvis en el treball a la regió de Barcelona entre 1986 i 1992, tot posant un èmfasi particular en el fenomen dels Jocs Olímpics. Aquest estudi va ser encarregat a ADIPROC [organisme per a la formació de CCOO i UGT], i finançat pel COOB'92, la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament de Barcelona. L'equip estava constituït per Albert Recio, Antonio Martín, Andreu Lope, Carlos Lozares, Pedro López, Xavier Còller, Óscar Rebollo, Imma Pastor, Pilar Carrasquer i Faustino Miguélez.

2. Faustino Miguélez Lobo. Doctor en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona. Catedràtic de Sociologia de la Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Pilar Carrasquer Oto. Llicenciada en Sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona. Professora del Departament de Sociologia de la Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

tar-se a partir de finals de 1992. Però allò que cal assenyalar sobretot és que tant l'estructura de l'ocupació de llocs de treball com les condicions pròpies de treball han sofert una transformació significativa: menys estabilitat, salaris més baixos en certs sectors, pitjors condicions de treball.

Algunes investigacions recents (vegeu, per exemple, Prieto, 1991; Bilbao, 1991; Miguélez, Recio, Alós, 1988, 1989, 1990; Martín, 1992) han subratllat importants processos de transformació a l'empresa: descentralització, subcontractació, empetitiment. Es perfila un tipus d'empresa molt diferent a la del passat: més petita, estesa horitzontalment sobre diferents rams, amb un nucli de treballadors estables i una àmplia perifèria d'inestables. En aquest tipus d'empresa la gestió de la mà d'obra i l'organització del treball poden ser diferents del passat i les relacions laborals necessàriament han de reflectir aquests canvis, amb un afebliment sindical, amb una possible aparició de noves formes de representació, amb un desenvolupament de la negociació per grups de treballadors o de manera individualitzada. En totes aquestes qüestions la present investigació ha dedicat una atenció especial, mirant particularment el període i les empreses més vinculades en la preparació dels Jocs Olímpics.

Arran de tot això tenia sentit fer la pregunta següent: quins canvis registren l'empresa i el treball durant aquest període, els quals, en concret puguin ser atribuïbles a un fenomen específic però de gran transcendència econòmica i social com els Jocs Olímpics? En quin grau aquests canvis suposen o tenen com a conseqüència canvis en les estratègies dels actors socials de les relacions laborals que puguin tenir continuïtat amb posterioritat a l'esmentat període?

Un dels trets que han definit l'especificitat d'aquest context de preparació i desenrotllament dels Jocs Olímpics ha estat la presència de l'Administració. L'Administració ha estat el client que no sols ha encarregat les grans obres d'infraestructura, sinó que ha entrat directament en la gestió del treball, perquè estava interessada en què, en conjunt, les coses sortissin conforme a la programació prevista. L'Administració s'ha convertit en el gran protagonista, mitjançant l'impuls d'una mena de pacte social d'àmbit local de característiques neo-corporativistes restringides, durant un període en el qual el neo-corporativisme semblava més aviat fora de lloc. Amb aquest pacte els treballadors i els seus representants obtenien llocs de treball, millores en les condicions laborals, millores de la capacitat interventora dels sindicats. Els empleats, en particular els grans, aconseguien bons negocis i, sobretot, estrenyien els vincles amb l'Administració per a

col·laboracions futures (no es pot oblidar que una bona part de les concessions van anar a parar a mans d'empreses que habitualment ja col·laboraven amb l'Administració). L'Administració, a nivell general i local obtenia, sobretot, un bon resultat polític que consistia a desenvolupar el programa tal com estava previst, tot reforçant d'aquesta manera la seva imatge d'eficàcia i modernitat.

Pel que fa als aspectes generals, el pacte ha funcionat, més que res perquè l'Administració ha mantingut una vigilància molt acurada sobre les activitats econòmiques. També es fa palès com, en una etapa on l'economia productiva minva a favor dels serveis, a través de les obres públiques o d'una altra sèrie d'intervencions, l'Administració pot acabar jugant directament un paper molt important en la remodelació del mercat de treball, de les relacions laborals i de la mateixa estructura de les empreses.

Finalment, algunes paraules sobre la metodologia d'aquesta investigació. A banda de les dades estadístiques a l'abast, sovint massa agregades, la investigació ha posat l'accent sobre tres tipus de fonts: per una banda les entrevistes a alguns dels protagonistes de l'activitat econòmico-laboral: empresaris, gestors d'organitzacions empresarials, sindicalistes de sector i d'empresa, treballadors, administradors, inspectors laborals, experts economistes, juristes i sociòlegs. Per una altra banda, una enquesta a una mostra representativa de centres de treball de l'àrea metropolitana de Barcelona, completada pels directors de personal o equivalents. Per últim, estudis de casos d'empreses mitjanes i grans, tipològicament rellevants per les diferents formes de gestió dels recursos humans —unes 30— en els diferents sectors de la producció i dels serveis.

La segona de les tècniques esmentades no és utilitzada amb freqüència a causa dels problemes econòmics i de temps que acostuma a implicar. Amb ella s'ha constituït una font de dades que pot ser útil per futures ampliacions sobre temes d'aquesta mena.

2. LES EMPRESSES RELACIONADES AMB LA PREPARACIÓ I DESENVOLUPAMENT DELS JOCS OLÍMPICS

L'activitat generada per l'esdeveniment olímpic no s'ha distribuït homogèniament ni a l'atzar entre les empreses. Ens ha interessat saber quins tipus d'empreses poden aprofitar millor una circumstància així, què pot significar per l'economia i el treball el fet que siguin un tipus d'empreses i no

pas un altre, què significa això en relació a possibles polítiques laborals i estratègies dels actors, així com què pot romandre de cara al futur.

Un 28% de la mostra de centres de treball de l'àrea metropolitana de Barcelona amb 10 o més empleats han tingut algun grau d'implicació directa i detectable en la preparació i/o desenvolupament dels Jocs (un 17% amb implicació mitjana i alta i un 11% amb implicació baixa). Dins l'àrea metropolitana, la majoria de les obres i de les activitats olímpiques es desenvolupen a la comarca del Barcelonès; tal vegada per aquesta raó, són les empreses amb seu en aquesta comarca aquelles més beneficiades per llur vinculació (31.7%).

Malgrat que s'observi una certa presència generalitzada del fenomen olímpic en els diferents sectors d'activitat, la participació és reeixida en algunes branques: Administració Pública (55.2%), hostaleria (48.1%), construcció (48.1%), transports-comunicacions (44.0%), resta de serveis (40.5%). És a a dir, en aquells sectors que objectivament van estar més lligats a les obres o al desenvolupament de les obres com a tals. Cal també destacar el papel clau jugat per l'Administració, present a més a més en els transports i en algunes subbranques de la resta de serveis, la qual cosa diu molt a favor de la seva eficiència. Però la participació també té una rellevància notable en altres branques dels serveis com finances-serveis a les empreses (33.0%), educació i sanitat (27.6%), el comerç (20.9%). Aquesta participació però, és menor en la indústria, i cal destacar en aquest cas el metall i la resta d'indústria, probablement en actuacions força relacionades amb activitats constructores.

Altres dues variables estructurals de les empreses que influeixen en la competitivitat són el nombre d'empleats de les plantilles i llur potencial econòmic (aquesta darrera mesurada en termes de volum de negoci del darrer exercici). Les grans beneficiàries de l'activitat olímpica han estat les empreses potents (que passen de 10.000 milions de pessetes de negoci), amb centres de treball de plantilla superior a 500 persones (que han participat en l'esdeveniment olímpic en un 70%). Mentre que les empreses que no passen de 25 treballadors i de 300 milions de pessetes de volum de negoci anual, que són la gran majoria de les empreses de l'àrea, no han passat del 14% en la implicació. La resta ha girat al voltant d'una mitjana del 30%.

És a dir, quan hi ha un negoci fort i atractiu, per més que estigui controlat en gran part per l'Administració, les empreses petites, per elles mateixes i en la lògica del mercat, no tenen capacitat de competir. Han d'acontentar-se, probable-

ment, amb les conseqüències indirectes del fenomen. La qual cosa ve a demostrar la forta relació que acostuma a donar-se entre les grans empreses (especialment si són de serveis) i l'Administració.

Les empreses han tingut més facilitat per implicar-se en el fenomen olímpic si han format part de xarxes de subcontractació, ja sigui en qualitat de subcontractadores o de subcontractants— sovint la mateixa empresa juga els dos papers. Ja que, de fet, un xic més del 40% de les empreses que subcontracten part de la seva producció, i al voltant del 34% d'aquelles que s'encarreguen de cobrir part de les necessitats productives d'altres empreses manifesten haver tingut alguna participació en l'esdeveniment olímpic.

El tipus de relació estudiada ens permet sostenir al mateix temps una hipòtesi complementària: les empreses que s'han implicat força en aquest fenomen, que és conjuntural, han flexibilitzat en bona part les seves plantilles. Però amb una flexibilitat que no sempre ha suposat precarietat laboral, almenys pel que fa a la quantia del salari percebut, quan s'ha tractat de treballs qualificats que requerien personal ben format, per exemple.

Aquest tipus d'empreses, han fet recurs per sobre o molt per sobre de la mitjana en la flexibilització externa (contractes temporals), particularment en aquelles branques més vinculades als Jocs Olímpics, com la construcció o els serveis. És evident que aquesta forma de flexibilització de les plantilles ha estat, doncs, determinant perquè aqueixes empreses poguessin optar competitivament a les activitats preparatòries o de desenvolupament dels Jocs. Però existeixen altres elements claus que també han contribuït a conferir a les empreses aquesta competitivitat de partença com són, sens dubte, els que fan referència a «l'enriquiment professional» (realització de tasques no repetitives) i a la qualitat de la mà d'obra. A més a més, moltes de les «empreses olímpiques» mantenen una plantilla clarament dualitzada: un nucli fix amb un grau elevat de mobilitat —probablement a canvi de millores econòmiques i laborals— i una perifèria precària nodrida amb les diferents formes de contractació flexible.

Aquesta dualització, o «mercat intern de treball», ha estat assenyalada per alguns autors com a mostra palesa de les estratègies diferenciades de gestió de la mà d'obra que realitzen les empreses (Ker, Shumann, 1988; Dore, 1992). Ara podem veure que aquesta dualització resulta funcional tot i els moments d'expansió, sobretot si tal expansió és, com en aquest cas, conjuntural.

Així, les empreses també han tingut més facilitat per vin-

cular-se a l'esdeveniment olímpic si les seves plantilles tenen un grau notable o alt de mobilitat geogràfica o funcional, si la seva dinàmica dels darrers anys ha estat de creixement de les plantilles, particularment pel que fa a tècnics (en part, suposem, gràcies al mateix fenomen olímpic), si han tingut plantilles amb un percentatge de titulats superiors per sobre de la mitjana (entre el 10% i el 30% del total de les persones empleades) o clarament alt (per sobre del 30%).

Per últim, les «empreses olímpiques» tendeixen a ser empreses que destaquen en processos de modernització tant tecnològica com organitzativa. Però, en ambdós casos, caldria assenyalar que la investigació verifica, al mateix temps, que la proporció d'empreses de l'àrea metropolitana amb nivells alts d'innovació tecnològica o accentuat canvi en l'organització del treball no és elevada. Tot i així, en el nivell alt de modernització s'ubiquen les «empreses olímpiques» més que les altres. Es tracta d'innovació en els processos administratius o de producció, automatització de la producció, utilització de prefabricats i de nous materials en el cas de la innovació tecnològica; i de cercles de qualitat, grups de treball, enriquiment de tasques, treball «just-in-time» pel que fa al canvi organitzatiu. Podem pensar amb fonament que aquestes qualitats tecnològiques i organitzatives han situat les empreses en una millor posició per a la conquesta del nou mercat.

3. LA INTENSITAT DE LA IMPLICACIÓ ECONÒMICA I LABORAL

En quin grau, cal demanar-se, la implicació en les obres i activitats olímpiques constitueixen un impuls econòmic rellevant per aqueixes empreses —a més a més de l'impuls indirecte que aquí no hem mesurat, però que mantindrà relació amb el directe— i, per tant, per l'economia de l'àrea de Barcelona?

Amb aquesta finalitat vàrem sol·licitar a les empreses l'estimació de la proporció tant del volum de negoci com de plantilla vinculats a l'esmentada implicació olímpica en l'any en què la mateixa havia estat més forta. Es tracta, per tant, d'una estimació indirecta i no d'una quantificació precisa.

Caldria assenyalar que gairebé el 40% dels centres implicats en l'activitat olímpica no responen a aquestes preguntes tot adduint desconeixement o senzillament obviant la resposta. De les empreses que contesten, la majoria assenyalen tant un impacte econòmic com laboral per sota del 20% del

seu volum de negoci i del seu volum de plantilla. Un impacte superior al 20% és reconegut per un 14% d'empreses a nivell econòmic i per un 19% pel que fa a plantilles.

En relació a les empreses fortament afectades en positiu podem assenyalar que s'ubiquen en els rams més directament vinculats a la preparació o desenvolupament dels Jocs: construcció, hostaleria i resta de serveis. Però tendeixen a ser empreses més aviat mitjanes que grans, repetint, pel que fa a la resta, totes les altres característiques ja esmentades en el seu nivell més atractiu: les més dinàmiques, les més flexibles, les més modernitzadores.

Amb la clara excepció de la construcció, les «empreses olímpiques» tendeixen a mostrar millors perspectives per 1993 que la resta, encara que no precisament pel seu caràcter olímpic, sinó per allò que en el seu moment els va permetre ser olímpiques. És a dir, s'ha tractat d'empreses la capacitat competitiva i relacional de les quals els ha permès, per una banda, entrar en el negoci olímpic i, per una altra, els permet seguir tenint bones perspectives un cop passat 1992. No així la construcció, la qual, un cop passada la conjuntura olímpica, tendeix a minvar la seva activitat. Aquestes dades semblen coherents amb la consideració de l'actual crisi com a essencialment industrial, essent-hi afectada l'activitat constructora, presumiblement, a causa de l'esgotament d'un cicle d'inversió pública.

Tenint en compte tot això, podem deduir alguna conclusió fiable respecte a la creació de llocs de treball directament vinculats a la preparació i desenvolupament dels Jocs? No hi ha resposta del tot evident des d'aquesta micro-anàlisi de les empreses, ja que un increment de treball «olímpic» hauria pogut ser absorbit, optimitzant una plantilla fins aleshores infrautilitzada o incrementant les hores extres sense necessitat de realitzar noves contractacions. Es pot establir amb relativa seguretat que les empreses de l'àrea metropolitana de Barcelona amb 10 o més treballadors han augmentat llurs plantilles entre un 10% i un 20% com a mitjana gràcies als Jocs. No sabem durant quant de temps, però és possible que s'hagi tractat de períodes curts tant per la naturalesa de les obres i activitats com per les maneres de contractació més usals. Però per tenir una base d'argumentació més sòlida hem procedit a una anàlisi detallada de dues de les branques amb més protagonisme «olímpic»: la construcció i l'hostaleria-restauració (i parcialment altres serveis com el comerç, neteja i vigilància).

4. ELS «SECTORS OLÍMPICS» PER ANTONOMÀSIA

4. 1. *La construcció*

La construcció ha passat, a la província de Barcelona— recordem que no existien dades de l'àrea metropolitana— de 76.025 persones ocupades el 1985 a 110.837 l'any 1987 i 145.000 el 1991, per recular el 1992 per sota del nivell de l'any anterior, segons dades de l'EPA. El creixement més fort, imputable en el boom immobiliari, i en certa mesura en el desenvolupament d'infraestructures, es dona entre 1985 i 1987. Des d'aquesta data fins a la finalització de l'any preolímpic, l'increment del nombre de persones ocupades és de 34.163 persones, equivalent a un augment del 30.8%. Tal vegada la proporció podria incrementar-se fins al 40% si tenim en compte els milers de treballadors submergits i estrangers no comptabilitzats en les estadístiques oficials. En quina proporció aquests ocupats són atribuïbles a l'activitat olímpica, tenint en compte que un any després l'ocupació ja ha baixat de manera remarcable, i en quin grau, per contra, serien atribuïbles a l'activitat constructora provocada pel mercat de la vivenda? Al nostre entendre, els llocs de treball generats per les obres olímpiques en sentit ampli es mouen entre els marges de les 20.000 i les 25.000 persones. Per poder fer aquesta afirmació ens basem en entrevistes realitzades amb constructors, sindicalistes, inspectors laborals, gestors de les obres olímpiques i en el recompte de la mà d'obra emprada en algunes de les obres de més anomenada del projecte.

Aquest volum d'ocupació és més minso del que alguns estudis previs havien suposat (vegeu, per exemple, les previsions aparegudes al núm. 9 de la revista *Barcelona Olímpica*, maig de 1989). Entre les raons que explicarien aquest fenomen cal destacar-ne dues. D'una banda, la utilització de noves tecnologies en el procés de construcció. Aquest és un factor important a tenir en compte pel futur, ja que cal no oblidar que fins fa 10 anys la construcció havia mantingut uns hàbits de treball força tradicionals, on els canvis introduïts feien referència bàsicament al transport. Però en el darrer període (Miguélez, Recio, Alós, 1990) la innovació comença a fer-se palesa com una força devastadora de la mà d'obra directa, tant qualificada com no qualificada. De l'altra banda, la intensificació del treball, principalment a través de les hores extres, fruit d'una certa coincidència d'interessos entre empreses i treballadors. Per acomplir els calendaris

pre-establerts, va ser necessari treballar com més hores possibles millor i a un ritme raonablement mantenible. Tots els entrevistats coincideixen a afirmar que les jornades de treball durant les obres olímpiques han estat extraordinàriament altes —al voltant de les 12 hores per molts treballadors, arribant en alguns casos fins a les 16 hores, segons la versió de la pròpia inspecció laboral— la qual cosa representa un nombre d'hores treballades per damunt d'allò legalmet permès. Per les empreses aquesta pràctica resultava menys onerosa que contractar treballadors addicionals, alhora que per molts dels treballadors vinguts de fora això era una possibilitat d'incrementar els seus salaris de manera satisfactòria. Els sindicats difícilment podien intervenir sobre un acord del qual els treballadors n'havien donat el seu vist-i-plau, ja que una part significativa del seu treball depenia d'això. Gran part de l'èxit de les obres preparatòries dels Jocs Olímpics cal atribuir-lo a les hores extres, així com també bona part dels ingressos obtinguts per les empreses.

Les entrevistes realitzades palesen que la immensa majoria dels contractats per les obres olímpiques són temporals (en 1990 el 50.6% dels contractes de la construcció eren de caràcter temporal enfront del 33.4% de mitjana en la resta de sectors). En bona part es tractava de contractes més curts que a la resta dels rams i amb una rotació més freqüent entre empreses. Es pot argumentar que necessàriament havia d'ésser així, atesa la conjuntura de les obres olímpiques. Amb tot, aquesta inestabilitat té altres conseqüències negatives pel que fa a la formació de mà d'obra, les possibilitats d'integració i la qualitat del treball, sense tenir en compte els efectes negatius que pugui tenir de cara al futur dels treballadors.

Els treballadors nouvinguts provenen d'altres regions d'Espanya (Aragó, Galícia) i d'altres països. El nombre de treballadors estrangers és difícil de quantificar —certes informacions patronals van arribar a parlar de 12.000, tot i que possiblement no han superat la meitat d'aquesta xifra— a causa de les diferents circumstàncies laborals: com treballadors qualificats o tècnics portats directament per l'empresa constructora; immigrants de temporada contractats per empreses espanyoles; o immigrants no qualificats en situació no legal.

L'opinió generalitzada és que la legalitat i la normativa vigents han estat més respectades que mai i això és possible perquè tots els protagonistes, tot i que per diferents motius, estaven interessats que les coses sortissin bé. Tanmateix, l'extraordinària i complexa cadena de subcontractació que pot donar lloc que en una obra convisin 6 o 8 empreses,

fa molt difícil verificar, mitjançant inspecció laboral o sindical qualsevol, la legalitat de totes les situacions.

El descens de la construcció —que coincideix, com hem assenyalat, amb la fi de les obres olímpiques i el *boom* de la construcció de vivendes— comporta una forta disminució dels efectius laborals del ram. Aquesta disminució, però, no es tradueix en una proporció equivalent d'aturats a Barcelona, ja que molts treballadors d'aquest període han tornat després a les seves zones i sectors d'origen. És allí, en aqueixes zones i sectors, on tornarà a augmentar l'atur.

Els tipus de contracte més freqüents foren els d'obra o servei i els de foment de l'ocupació, sobretot el primer, ja que permet contractacions de durada molt curta sense compromisos posteriors. Són altament flexibles i foren els més emprats pels àmbits més allunyats de la presència sindical.

El contracte fix d'obra va tenir una certa implantació en les empreses més sindicalitzades i a l'ombra d'una certa revifalla de la representació laboral. En qualsevol cas, l'estabilitat del fix d'obra tampoc ha estat necessàriament elevada, atesa la difuminació del concepte mateix «d'obra» en relació a l'empresa que la realitza. L'obra, per a una empresa que intervé juntament amb d'altres, pot ser d'una durada molt breu.

També es registren novetats en els àmbits de seguretat, higiene i qualificació. En el primer cas, s'han donat passos fermes envers la creació d'una estructura de control molt més vinculada a les obres que implica sòlidament a empreses, sindicats i inspecció laboral. L'experiència de les obres olímpiques permet mantenir esperances de rebaixar l'alt nombre de sinistres del sector, si aquesta experiència de col·laboració continua.

Pel que fa a la qualificació i formació s'han donat passos importants aquests anys —amb acords sobre la formació i la creació de l'Institut Escola Gaudí— durant els quals les experiències olímpiques han tingut el seu paper. Però seria imprescindible apropar més la formació a les empreses i estabilitzar més l'ocupació, ja que molt difícilment algú voldrà fer una despesa d'energies per formar-se, si s'imagina que en pocs mesos pot trobar-se en un altre ram. La dramàtica experiència de les obres olímpiques, tot obligant les empreses a recuperar els vells manobres jubilats o els qui treballaven en altres coses, és demostrativa de l'efecte destructor de la inestabilitat sobre la professió.

Tots aquests aspectes posen de relleu un nou paper de la representació sindical, entrebancada els darrers anys per la dificultat del sector. En aquest sentit, experiències capdavanteres com el «concert de relacions laborals» firmat entre UGT, Comissions Obreres, VOSA i AOMSA, l'objectiu del

qual era facilitar la presència sindical a «peu d'obra» en les construccions olímpiques, de les quals les dues últimes entitats n'eren responsables, poden servir com a pauta pel futur.

4. 2. *El serveis*

Amb els serveis, particularment l'hostaleria-restauració, la incidència dels Jocs és diferent de la reflectida en la construcció, ja que s'ha circumscrit a les poques setmanes de celebració de l'esdeveniment. El volum d'ocupació a l'hostaleria-restauració i comerç —les dades apareixen englobades— passa de les 305.229 persones del 1987 a les 320.451 del 1990. Es tracta d'un increment del 5% a la província de Barcelona, que reula marcadament l'any 1991 i es recupera lleugerament el 1992, sempre d'acord amb les xifres de l'EPA. En quina mesura i amb quines característiques tal recuperació és un efecte de les activitats olímpiques, o més aviat respon als ensurts d'una època d'expansió econòmica?

Per respondre a aquesta pregunta hem comparat, en primer lloc, la contractació realitzada a través de l'INEM el juliol de 1991 i en el mateix mes de 1992 a Barcelona ciutat i província. Encara que la font emprada no permet el desglossament per rams, sí que podem afirmar, pel que fa al conjunt de serveis, que s'incrementen les contractacions a temps parcial i els contractes d'obra o servei o per necessitats del mercat. Tenint això en compte és molt fiable la dada que diu que els 10.000 contractes més existents al 1992 per sobre de 1991 a Barcelona ciutat —n'hi ha només uns altres 2.000 a la resta de la província— tinguin a veure quasi tots amb l'activitat olímpica.

En funció de les entrevistes realitzades, l'ocupació creada en el conjunt dels serveis es podria estimar entre les 20.000 i les 25.000 persones. És menys del que s'hauria pogut preveure —per exemple, en el comerç no se'n crea en absolut— a causa de dos factors principals. Per una banda, que hi ha menys demanda de serveis (cal assenyalar que les previsions de visitants van ser massa optimistes) i, per tant, es generen menys necessitats de treball. Per una altra banda, les empreses realitzen un gran esforç per la captació de la col·laboració dels seus treballadors avançant o retardant vacances, o bé realitzant hores extres molt per damunt d'allò permès, la qual cosa limita força la necessitat de noves contractacions.

Aquesta recerca de col·laboració que pot resultar de gran importància per entendre formes de competència en el futur, ha pogut produir-se en aquest cas per les característiques del mateix esdeveniment, afavorint el desig que tot «sortís bé»,

però també, per les característiques de la mà d'obra contractada: joves i estudiants, o familiars de la plantilla en actiu. Un cas diferent, però també amb una certa repercussió sobre l'ocupació, el constitueix el «voluntariat olímpic». Amb aquesta afirmació no es pretén insinuar que el COOB hagi interferit deslleialment en el mercat de treball —l'organització olímpica ja va tenir cura perquè no fos així— sinó que aquest tipus d'esdeveniments econòmico-lúdics desenrotllen unes exigències de treball que molts ciutadans estan disposats a assumir no amb la lògica del mercat, sinó per motivacions més ideals.

Les ocupacions d'aquest àmbit han estat de curta durada, a vegades de poc dies, amb formes de contractació —per obra, servei o per necessitats de mercat— que les feien molt flexibles, però que, al mateix temps, han significat un risc de precarietat pels treballadors, ja que ni tan sols sabien si treballarien els dies que assenyalava el contracte. Talment sembla que s'hagi produït un cert nivell de treball submergit en un tipus de treball pel qual això és una pràctica quotidiana: neteja i serveis de restauració, especialment en aquelles empreses de control més difícil, sigui per banda del COOB, els sindicats o la inspecció laboral. Una dificultat motivada en bona mesura per les complexes cadenes de subcontractació en les quals aquestes empreses acostumen a estar submergides.

Finalment, com a novetat des del punt de vista de les relacions laborals, cal assenyal·lar l'impuls que els Jocs han transmès a la recerca de noves vies d'actuació en el sector. Com en el cas de la construcció, l'interès de l'Administració per la bona marxa de l'esdeveniment olímpic va afavorir que el COOB arribés a un acord amb les centrals sindicals per garantir la seva presència «in situ» durant els Jocs, així com per la seva actuació com a interlocutors institucionalment legítims en la resolució dels conflictes que poguessin sorgir. Tal com passa en la construcció, desconexim fins a quin punt aquest tipus d'iniciatives poden tenir continuïtat en el futur. Però no hi ha cap dubte que la celebració dels Jocs ha posat de relleu noves i interessants experiències sindicals.

5. CONCLUSIONS

1. Els Jocs Olímpics no han constituït, des del punt de vista de l'ocupació, l'impuls econòmic bàsic per Catalunya o per a la regió metropolitana de Barcelona que alguns havien pensat i que, de vegades, les institucions havien suggerit.

Això es deu a dues raons: en primer lloc perquè ha estat un fenomen limitat que necessàriament havia d'afectar només a alguns sectors econòmics; en segon lloc, perquè es produeix una conjuntura internacional recessiva que també acaba arrossegant Espanya. Molt possiblement una conjuntura més favorable durant els anys 1991 i 1992 hauria «animat» molt més l'activitat econòmica al voltant dels Jocs. El cas del comerç i de l'hostaleria són il·lustratius sobre això. Al llarg de l'estiu de 1992 el comerç no realitza un volum de negoci superior al d'anys passats i respecte a l'hostaleria s'aconsegueixen millors resultats el 1993 i 1994 que el 1992. Amb tot, l'impuls econòmic dels Jocs, tot i que limitat, probablement ha contribuït a retardar l'efecte de la recessió que, al contrari, s'hauria manifestat abans i amb més força.

2. L'«empresa olímpica» ha estat una empresa gran o mitjana, amb una certa dosi de modernització tecnològica i organitzativa. Les empreses que directament s'han beneficiat de les activitats preparatòries dels Jocs no han estat les empreses petites, per més que sigui evident que a aquestes els han pogut arribar encàrrecs a través de les cadenes de subcontractació.

Per obtenir les concessions d'obres s'exigia flexibilitat, capacitat econòmica i accés al complex món de l'Administració. L'estudi realitzat en l'àmbit de la construcció, com el sector més emblemàtic, ha fet palès que les empreses concessionàries de les obres eren poques, però que des d'elles es desenrotllava una llarga i complexa cadena de subcontractacions que podia arribar, en molts casos, a l'empresa petita i al treballador autònom. Aquesta capacitat distribuïdora i coordinadora la tenen poques empreses: les que tenen potència econòmica, bons equips tècnics per respondre a les exigències de l'Administració i bons lligams per connectar amb altres empreses, espanyoles o estrangeres.

Per una altra banda, la presència de l'Administració en les obres olímpiques ha enfortit la possibilitat de control social sobre el treball per part de la mateixa Administració i dels sindicats. Així i tot, l'esmentat control ha estat limitat i no podia ser d'una altra manera. La presència en una obra de moltes empreses alhora, en un espai molt limitat i en un període de temps molt curt dificulta qualsevol tipus de control.

3. El volum d'ocupació creat ha estat menor del previst. Hem comprovat que les raons d'aquest desfasament —les previsions podien obeir a un optimisme interessat o poc realista— són de tres tipus. En primer lloc, la innovació tecnològica que ha permès, particularment a la construcció, realitzar

la mateixa activitat amb menys gent o bé ha obligat a importar la mà d'obra juntament amb els nous materials amb els quals no hi havia suficient familiaritat. En segon lloc, la demanda de serveis, sobretot d'hostaleria i comerç —en aquest cas durant la pròpia celebració dels Jocs— resulta bastant menys de la prevista i repercuteix en una ocupació que, amb tot, hauria estat de molt curta durada. En tercer lloc, i en especial, la intensificació del treball amb la finalitat de rebaixar costos en aquest capítol i no haver de fer front a complicacions per reducció de plantilles després de l'esdeveniment.

L'ocupació creada ha estat bàsicament temporal i, en conseqüència, no s'ha mantingut després dels Jocs, amb poques excepcions. Però una part important de l'ocupació precàriament creada ha estat d'una determinada qualificació —en construcció, en comunicacions, en turisme— la qual cosa ha representat períodes laborals d'aprenentatge que a aqueixos treballadors els hauran suposat, al seu torn, millors condicions per trobar un lloc de treball quan canviés la conjuntura.

Caldria destacar, sobretot, el fet que, en un ram com a la construcció on hi ha tants sinistres, hagin augmentat els nivells de seguretat i higiene en les obres olímpiques gràcies a una vigilància sindical més forta. Això ha provocat una millora del compliment de les normes vigents de seguretat pel que fa a les empreses. És una demostració que el control social sobre les condicions de treball no és ineficaç, sobretot si és dut a terme pels representants d'aquells directament interessats i es fa en el lloc de treball.

4. Si tenim en compte l'embalum d'obres en la preparació dels Jocs i la complexa activitat laboral durant els mateixos, cal assenyalar la poca rellevància de la conflictivitat laboral palesa. Una de les característiques més destacables ha estat aquesta mena de «pau social olímpica». Influeixen en ella l'interès de tots els actors socials i polítics per no semblar causants de greus retards o del mal funcionament d'un esdeveniment de tanta transcendència, la qual cosa hagués tingut un preu polític no gens baix. Però també influeix la caracterització mateixa de les relacions laborals: s'ha donat en rams poc institucionalitzats en termes de relacions laborals, sobretot perquè la presència de sindicats i comitès d'empresa és baixa i les patronals són poc fortes; com a conseqüència, les relacions laborals han funcionat sobre la base d'acords «ad hoc»: sobre formació, sobre seguretat i higiene, amb la presència explícitament pactada de sindicalistes a les obres, força col·laboració amb la inspecció laboral i alt interès de l'Administració pel que fa al respecte de les normes i els acords.

Aquest paper de l'Administració ha estat decisiu i s'explica principalment perquè l'Administració era el client principal.

La bona entesa olímpica a nivell laboral té el seu marc en un pacte social ampli destinat a contribuir al progrés econòmic i social de Barcelona que ha estat anomenat el «Pla Estratègic Barcelona 2000». Les forces polítiques i socials de la ciutat, les universitats, diferents institucions, les associacions de veïns, moltes empreses s'han afegit explícitament a un procés de discussió i consens d'una sèrie de mesures que poden definir el futur de la ciutat a mig termini en algunes línies estratègiques de la política econòmica. Potser més important que el contingut dels acords i el seu compliment efectiu és el fet que des de fa anys aquestes entitats s'estan reunint per progressar a través de la concertació.

Potser ens trobem al davant de l'edició de nous acords corporativistes, aquesta vegada d'àmbit local, que convindria estudiar a fons, que poden ser extraordinàriament interessants tant pels poders locals com per les grans empreses que operen a la ciutat, però que queden més allunyades dels interessos dels col·lectius socialment i políticament més febles, com fa palès el fet que són les mesures de tipus social les que troben més dificultats per complir-se, ja que no compten amb recursos suficients o perquè baixen a un nivell de concreció que podria comprometre més a tots els protagonistes. Però els Jocs Olímpics eren un terreny on més fàcilment es podien fer comuns aquests interessos.

BIBLIOGRAFIA

BILBAO, A.

1991, «Trabajadores, gestión económica y crisis sindical», en Miguélez-Prieto (ed.), *Las relaciones laborales en España*, Madrid, Siglo XXI, ed.

DORE, R.

1992, «La fábrica japonesa hoy: meditaciones de una evolucionista», en *Sociología del Trabajo*, núm. 15, Madrid.

KERN, H.; SCHUMANN, M.

1988, *El fin de la división del trabajo*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.

LOPE, A.; MIGUÉLEZ, F.; RECIO, A.; ROCA, J.

1993, «Catalogna», en *Rivista Milanese di Economia* (número monogràfic: Economia e Lavoro nelle regioni forti d'Europa), sèrie «Quaderni», núm. 23, Milà.

MARTÍN, A.

1992, «Proceso de flexibilización y modelo de relaciones laborales posfordistas. Estudio comparado de casos», a *Sociología del Trabajo*, núm. 15, Madrid.

MIGUÉLEZ, F., RECIO, A., ALÓS, R.

1988, *La industria-textil lanera del Vallès Occidental*, Barcelona, CERES.

1989, *Relaciones laborales y trabajo precario en el comercio*, Barcelona, CERES.

1990, *Transformaciones laborales en la industria de la construcción en Catalunya*, Barcelona, CERES.

PRIETO, C.

1991, «Las prácticas empresariales de gestión de la fuerza de trabajo», a Miguélez-Prieto (ed.), *Las relaciones laborales en España*, Madrid, Siglo XXI ed.